УДК 378.147

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ ЧАСТИНИ УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О.Б.Осаульчик

Анотація. *У статті обґрунтовується взаємозалежність між формуванням культури іншомовного спілкування майбутнього фахівця та подальшою професійною діяльністю; аналізуються базові елементи категорії "культура іншомовного спілкування" у психологічному, педагогічному й філософському контекстах, визначаються основні складові у вербальному та невербальному аспектах.*

Ключові слова: *культура, спілкування, іншомовне спілкування, мова, мовлення, самостійне мислення, вербальне і невербальне спілкування.*

Аннотация. *В статье обоснована взаимозависимость между формированием культуры иноязычного*

© О.Б.Осаульчик

общения будущего специалиста и его профессиональной деятельностью; проведён анализ базовых элементов категории "культура общения" в психологическом, педагогическом и философском контекстах, а также определены основные компоненты в вербальном и невербальном аспектах.

Ключевые слова: *культура, общение, иноязычное общение, язык, речь, самостоятельное мышление, вербальная и невербальная речь.*

Summary. *In the article we prove the interrelation between the formation of the culture of foreign language communication and a student's future professional activity.*

Key words: *culture, communication, communication in a foreign language, independent thinking, verbal and non-verbal speech.*

Постановка проблеми. Світові тенденції цивілізаційного розвитку, спонукають інформаційне суспільство повсякчас звертатися до культури. На зміну "економічній людині" індустріальної епохи має прийти нова, естетично й культурно вихована людина, здатна гідно представити свою державу у світовому товаристві. Подібні зміни не можуть не залишити відбиток на системі освіти, зокрема, вищої. Умови сучасності формують чіткі практичні завдання перед педагогами вищої школи, одним з яких є формування культури спілкування, зокрема іншомовного, майбутніх фахівців різних сфер. Педагоги сьогодення активно займаються пошуком ефективних шляхів, методів і засобів забезпечення фундаментальної освітньої, виховної і психологічної підготовки студентів, підвищення рівня їхньої загальної культури і культури спілкування як необхідної передумови демократизації, гуманітаризації та гуманізації освіти. Поступово з'являється необхідність розглядати категорію спілкування не лише як засіб досягнення педагогічної мети, а, насамперед, як саму мету. До сьогодні особлива увага приділялась тільки окремому виду педагогічного спілкування – професійному спілкуванню педагога. Проте, процес глобалізації суспільних відносин вимагає від педагогів вищої школи підготовки комунікативно-орієнтованої особистості, здатної продуктивно спілкуватись з різними культурними спільнотами. В означеному контексті постає необхідність пошуку нових ефективних шляхів підготовки майбутніх фахівців на заняттях з іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень. Останні роки характеризуються підвищенням уваги до поняття "культура спілкування", що знайшло своє висвітлення в працях С.Білевич, М.Білоусової, О.Гомонюк, Н.Горбач, І. Зайченка, С.Івашньової, С.Сидоренка, та інших. Проведений аналіз наукової літератури доводить, що загальноприйнятого визначення поняття "культура іншомовного спілкування" немає. Охарактеризовано лише окремі види культури спілкування, описано культуру професійного й, зокрема, педагогічного спілкування, виокремлено компоненти цього феномена.

Метою статті вважаємо висвітлення взаємозалежності між формуванням культури іншомовного спілкування та успішністю майбутньої професійної діяльності в умовах сьогодення.

Виклад матеріалу дослідження. Оскільки базовими поняттями складного терміна "культура іншомовного спілкування" є *культура* і *спілкування,* вважаємо за доцільне розпочати наше дослідження з їхньої характеристики.

Термін "культура" має латинське походження і означає "обробка", "опрацювання" людиною чогось природного. Проте, в давні часи цей термін мав інше значення – "культивування духу". Цицерон вважав за потрібне наполегливо вдосконалювати ("культивувати") свої розумові здібності, плекати розум, обробляти його як селянин обробляє землю, аби стати філософом. Отже, основний зміст культури Цицерон вбачав у розвитку розумової діяльності людини, в удосконаленні її духовного світу [11, с. 4]. Пізніше слово "культура" все частіше починає вживатись як синонім освіченості, вихованості людини, і в цьому значенні воно увійшло до усіх європейських мов, серед яких слов'янські мови. У середньовіччі з'явилося поняття розумової, духовної культури. В Епоху Відродження до системи цінностей духовної культури долучаються ідеї гуманізму (свобода суджень, сміливий критичний дух). Якщо античні філософи дотримувалися заповіді "Пізнай самого себе", то філософи Ренесансу обрали іншу – "Твори самого себе", вважаючи, що людина сама творить свою долю, живе за власним розумом, тобто духовна культура є процесом удосконалення самої людини. Починаючи з XVII століття, термін "культура" використовується ще ширше: не лише для визначення окремих напрямів, способів, результатів діяльності людини, а й для визначення того, що створене людиною та існує поряд з природою. Вперше в такому тлумаченні цей термін застосував С.Пуфендорф [11, с. 5]. Пізніше він застосовує цей термін ще й для визначення різноманітних результатів діяльності людини. Зі свого боку, Й.Гердер вважав становлення культури другим народженням людини і розглядав культуру як продукт діяльності людей та одночасно стимул їхнього подальшого розвитку [7, с. 11]. Зі своєї позиції В.Лобас, вивчаючи основні етапи розвитку української та зарубіжної культури, робить висновок про те, що певний час філософи протиставляли культуру натурі й природі та відносили до поняття "культура" все,

що створене людьми, на противагу "природному" – тому, що дає природа [6, с. 3]. Оскільки такий підхід дещо суперечив реальності, де багато зі створеного людиною не вкладалося в межі культурного, духовного (йдеться про наслідки деструктивної діяльності людини і суспільства), деякі мислителі почали застосовувати аксіологічний (ціннісний) підхід до трактування "культури". На сьогодні, за оцінками ряду дослідників, існує близько тисячі визначень культури.

Поняття „культура" традиційно розглядається у широкому і у вузькому значенні. У широкому значенні поняття „культура" охоплює все, що є продуктом людської діяльності, – матеріальні й духовні цінності, увесь комплекс ідей, звичаїв, соціальних і політичних інститутів, визнані норми і способи поведінки. У такому широкому філософському контексті поняття "культура" вживається як синонім цивілізації і розглядається "як суспільство загалом, взяте з погляду на розвиток людини як суб'єкта діяльності, розкриття властивостей і обдарування людини" [10, с. 224 – 225]. У вузькому значенні культура – це лише духовні цінності.

Культура є продуктом людської творчості. Саме через культуру людина відкриває та змінює світ і саму себе. Людина творить культуру, але і культура впливає на людину. Серед величезної кількості визначень терміна "культура" найбільш вдалим, на нашу думку, є визначення, яке дав англійський етнограф Е.Тейлор: культура – це складна цілісність, яка включає в себе знання, вірування, мистецтво, мораль, закони, звичаї, здібності і звички, що набуваються і досягаються людиною як членом суспільства [12]. Процес становлення особистості відбувається в умовах засвоєння культури її соціального оточення. Культура створюється людиною, проте ми не народжуємось культурно-освіченими, тому культуру потрібно виховувати. Суспільство формує різноманітні форми і способи передачі культурних цінностей. Передача і засвоєння культури здійснюється різними способами: шляхом виховання, навчання, освіти, мови, через звичаї і традиції, шляхом наслідування і копіювання кращих зразків. В ході історії відбувається не лише оволодіння набутим досвідом, але й подальший розвиток і вдосконалення культури, створюються нові культурні цінності, змінюються традиційні форми передачі і засвоєння культури.

Отже, категорія "культура" вирізняється своєю багатозначністю, варіативністю, позитивним гуманістичним потенціалом. Цим поняттям часто позначають рівень вихованості й освіченості людини, рівень оволодіння нею тією чи іншою сферою знань та діяльності. У цьому випадку фіксуються якості людини, спосіб її поведінки, ставлення до інших людей, до праці тощо.

В сучасних умовах вища освіта стає елементом загальної культури людини, перестаючи бути лише професіональною, а її зміст є відображенням нинішньої культурної епохи [8, с. 42]. Перед педагогами і психологами вищої школи постає нове завдання: створити такі педагогічні умови в процесі вивчення іноземної мови і виховати такі психологічні якості, які б дозволили майбутньому фахівцю безперешкодно спілкуватись у будь-якому культурному середовищі.

Так, потреба у спілкуванні визнана однією з основних потреб людини. Становлення людської особистості неможливе поза спілкуванням. Спілкуючись, ми вдосконалюємо самих себе, навчаємо інших, змінюємо світ навколо. На нашу думку, спілкування уособлює свідомий і цілеспрямований обмін інформацією і емоціями. Феномен спілкування досліджений в роботах Є.Долецької, В.Іванової, Г.Ковтуна, В.Лагутіна, Л.Мінаєва, Є.Тимофеєвої, В.Чернявської, І.Якуніна та багатьох інших.

Спілкування нагадує своєрідну піраміду, яка складається із чотирьох аспектів. У його процесі можна пізнати інших людей, обмінятися з ними інформацією, співпрацювати з ними і водночас пережити емоційний стан, що виникає в результаті цього. Таким чином, спілкування включає: сприйняття, пізнання і розуміння партнерів по спілкуванню (перцептивна сторона спілкування); обмін інформацією (комунікативна сторона спілкування); вироблення єдиної стратегії взаємодії (інтерактивна сторона спілкування). У загальному вигляді спілкування є формою життєдіяльності людей і необхідною умовою їх об'єднання (людина — соціальна істота) та розвитку окремої особистості. Соціальний зміст спілкування полягає в інтеграції соціального досвіду і культури, що передається від покоління до покоління.

За характером зв'язку спілкування поділяється на безпосереднє і опосередковане. За кількістю учасників є міжособистісне і масове спілкування. За використанням знакових систем виділяють вербальне спілкування (усне і писемне мовлення) та невербальне спілкування (рухи, жести, постава, зовнішній вигляд, голос, дотики, запахи). Велику кількість інформації від співрозмовника ми отримуємо саме по невербальному каналу.

В навчанні спілкуватись важливим є знання суті психічних процесів, які супроводжують цю діяльність. Так, вербальний аспект спілкування характеризується двома нерозривними єдностями – мовою і мовленням. Мовним поняттям і образам слідує їх об'єднання в мовлення. Мовлення, зі свого боку, має дві протилежні вияви: зовнішній і внутрішній. Внутрішній вияв, що його в мовленні уособлює

мислення, як впорядкування думок, пошук необхідних, "влучних" слів або словосполучень, регулює зовнішній [2, с. 65]. Зовнішній бік мовлення науковці називають ще моторним або виконавчим, він виражений артикуляцією. При цьому слід зауважити, що зовнішній процес мовлення являє собою не просто вокалізацію внутрішнього мовлення, а насамперед його реконструкцію і вдосконалення [5, с. 26].

Загалом можна виділити три рівні мовленнєвого процесу: спонукальний (потреба, мотив, мета); формувальне (мислення, думки, їх оформлення у внутрішньому мовленні та певний індивідуальний зміст як результат); реалізуючий (оформлення індивідуального змісту у зовнішньому мовленні і, як результат, певне соціальне значення). Таку трирівневу класифікацію пропонує І.А.Зимня [4, с. 60 – 65].

Однією з основних передумов в навчанні спілкуванню іноземною мовою є розвиток мислення. Тема навчання мислити дуже актуальна сьогодні, адже розвиток мислення є важливою передумовою саморозвитку і самовдосконалення: мислення – те ж саме спілкування, до якого ми прагнемо в кінцевому результаті, тільки спілкування самого з собою [1; 2].

Щодо можливостей розвитку мислення на сьогодні накопичено достатню кількість порад і методичних рекомендацій. На нашу думку, найкращим стимулом до мислення виступає проблема, розв'язання якої потребує від студентів самостійної здогадки. Необхідно надавати можливість тим, хто навчається, самим знайти відповідь на різні запитання. Важливо сформувати вміння студента самостійно ставити перед собою нові задачі, на які знаходити рішення і відповіді. Адже, людина, в якої відсутня самостійність мислення оволодіває знаннями і досвідом інших людей механічно, тому при вирішенні тих чи інших задач спирається на трафарети, готові правила [5, с. 161].

Всі мовні рівні інтегруються під впливом розкриття внутрішнього змісту аби зробити його зрозумілим іншим. При цьому особливо важливим при усному спілкуванні є невербальна сторона: хізітації, інтонація, сила голосу, емоційність та інше. В означеному контексті Н.Жинкін зауважував, що "промовляти мову не так просто", адже людське вухо легко помічає загальний звуковий тонус мовлення, повторення, хізітації, недоречні зупинки, підвищення і пониження основного тону та т.п., і оцінює це все за змістом [3, с. 92]. Спілкування тісно пов'язане з почуттями. За допомогою слів людина висловлює свої почуття, емоційний стан і таким же чином впливає на почуття інших. Невербальні засоби спілкування досить різноманітні, вони є продуктом конкретної культури певного народу. Тому, при вивченні іноземної мови варто звертати увагу на особливості відповідної культурної спільноти.

До цього часу в педагогіці вищої школи спілкування розглядалось, насамперед, як засіб педагогічного і психологічного впливу. Відповідно і вимоги ставились до культури поведінки, мови і мовлення викладача. Чіткої мети сформувати культуру спілкування студента немає і досі.

Сьогодні є необхідність розглядати категорію "культура спілкування " як саму мету педагогічної діяльності. Університети не можуть бути лише "виробниками" науки, техніки та технічних спеціалістів. Ці освітні установи у всесвітній економіці мають ключові інтелектуальні і культурні обов'язки [9, с. 9]. Отже, має бути вироблена чітка позиція в поширенні ними найвищих моральних і етнічних цінностей, однією з яких є культура спілкування. Необхідно приділити належну увагу важливим компонентам цієї системи, передусім, розвитку мислення, тренувати потрібно і навички у вимові, і гнучкість пам'яті для збереження необхідних даних у великому потоці інформації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, спілкування є складним психологічним процесом та важливим фактором психологічного розвитку людини. Безперечним є факт існування потужного зв'язку між культурою та іншомовним спілкуванням, адже, культура є передумовою спілкування, та з іншої позиції, лише спілкуючись, ми пізнаємо культуру іншого народу. За результатами нашого дослідження маємо визначення категорії культура іншомовного спілкування*:* культура іншомовного спілкування – це рівень свідомого і цілеспрямованого обміну інформацією і емоціями, який передбачає володіння людиною духовними надбаннями того суспільства, мовою якого спілкується. Перспективами подальших розвідок в цьому напрямі є розроблення методичних рекомендацій та ефективних практичних напрацювань, орієнтованих на оволодіння культурою спілкування в іншомовному середовищі.

Література

1. Борисенков В.П. Вызовы современной эпохи и приоритетные задачи педагогической науки // Педагогика.– 2004.–№1.– С.3-10.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь.– М.: Лабиринт, 1996.– 416с.
3. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации.– М.: Наука, 1982.– 155с.
4. Зимняя И.А.. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке.– М.: Просвещение, 1985.– 160с.
5. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность.– М.: Просвещение, 1969.– 214с.
6. Лобач В.Х. Українська і зарубіжна культура. – К.: МАУП, 2000.– 224с.

7. Полікарпов В.С. Лекції з історії світової культури: Навч.посібн. – 5-те вид., – К.: Т-во “Знання”, 2002. – 359с.
8. Руденко В.Н. Культорологические основания целостности содержания высшего образования // Педагогика. – 2004. – С.42-48.
9. Сидоренко С.І. Нова ініціатива Юнеско: етичні й моральні виміри для вищої освіти і науки // педагогіка і психологія. – 2005. – №2. – С.5-16.
10. Сучасна соціальна філософія. Курс лекцій / Андрущенко В, Михальченко М. – К.: Генеза, 1996. – 368с.
11. Теорія та історія світової і вітчизняної культури / Горбач Н.Я., Гелей С.Д., Росінська З.П. та ін. – Львів: Каменяр, 1992. – 166с.
12. E. B. Tylor and the Making of Primitive Culture . Berlin: Dietrich Reimer Verlag, 1980.–280 p.